

NÉPI BŐRKIKÉSZÍTÉS A NAGYKUNSAÁGBAN

Néprajzi leírásaink igen szűkszavúak az állati bőrök népies kikészítése terén. Amikor a kutatók leírnak egy-egy bőrből való eszközt, csak nagy vonalakban érintik a hozzávaló nyersanyagot, a bőrnek kikészítési módját. Még a leggyakrabban ismertetett *karikások* bőryanagának leírása is legtöbbször hiányos. A kutatókat leginkább a tárgy előállításí módja, díszítése érdekelte, nem a hozzávaló anyag kikészítése. Egy fontos és ősi mesterség múltját kellene itt a kutatóknak kibogozniok. Sajnos, idő után nyúltam én is a témához, de eddigi eredményeim biztatnak némi sikerrel; azt hiszem, hogy a sok fáradság és utánajárás nem lesz hiábavaló.

Ebben a cikkben csupán egy adatközlőm elbszélését adom, az *ecsegfalvi Kiss Mihályét*. Ahhoz még újabb utakat kell tennem, és újabb területeket kell bejárnom, hogy véglegesen összegezhessem az ősi bőrkikészítés hagyományait a Nagykunságban.

Adatközlőm kanász volt. Életében sokféle megfordult, sokat látott, sokat tapasztalt. Volt alkalma tudását, módszerét bővíteni. Alapismereteit azonban apjától tanulta, az is az apjától. Ilyenformán a bőrrel való bántudás családi örökség, — mint ahogy az már rendszerint lenni szokott.

A bőrhöz értés nagy és hasznos tudomány. Ismerője rendszerint ért mindenféle bőrből készült holmi gyártásához, pásztortársai, falusiak és tanyasiak bőven adnak neki megrendelést, mind használati eszközök: hüvely, dohányzacskó, buksza, bocskor stb. elkészítésére, mind egy-egy bőr kikészítésére.

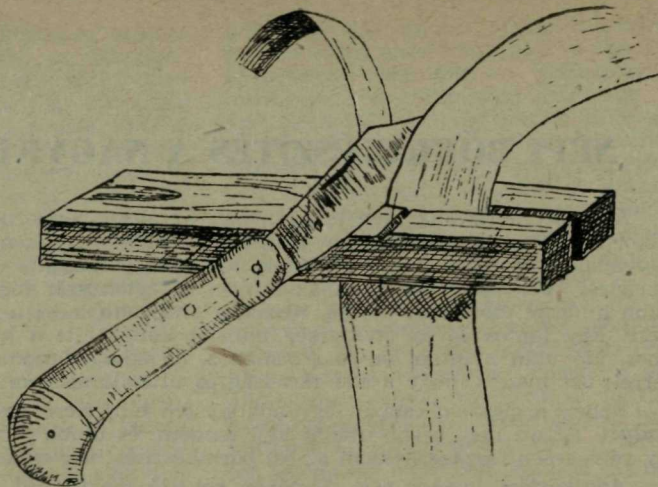
Mint kanász különösen sokat foglalkozott a disznóbőrök feldolgozásával. Régi mestereink általában nem dolgoztak disznóbőrrel, mert igen erős, kemény, nehezen megmunkálható. *Kiss Mihály* mestere ennek: főleg disznóbőrből dolgozott. Az utóbbi évtizedekben különben is nehéz ló- vagy marhabőrre szert tenni, el kell számolni vele. Még a dögésszel való jó barátság sem nagyon eredményes, neki is el kell számolnia; néha azért kikanyarít egy-egy *hasit*, de meg kell fizetni. Egyes pásztorszerszámokhoz, a jó kemény hüvelyhez, amelyiken a szekerkerék is átmeget, az igazi, jó, tartós karikához, varrószíjnak (hasi) azonban mai napig is pótolhatatlan anyaga a népi megmunkálású bőr. Igaz ugyan, hogy láttam már nyolnból készült hüvelyt is, színes nyoln-szalakkal kötve egy madarasi pásztornál. A forma a régi, az anyag új, hozzáférhetőbb.

A *disznóbőrhöz* még mai napig is bőven hozzá lehet jutni, a dögbőrrel ugyanis nem kell elszámolni. Kikészítésére jobb a „*nusi*” (így nevezik a yorkshirei fajtát), mert puhább, finomabb bőre van, könnyebben készül, mint a mangalicáé. Törése így kevesebb fáradságot és időt igényel, és jobban meg lehet puhítani.

A lenyúzott disznóbőrrel levágják a fejet és a körmöket, illetve a lábszárakról le sem húzzák a bőrt, kár lenne vele bajlódni, úgysem sok haszna van. A lenyúzott bőrt padláson, kerítésen vagy a *kunyhó* tetején kiszárártják. Így tárolják. Munkába vétel előtt 24—28 óráig beáztatják, hogy megpuhuljon, lehessen hajlítni, kezelni. Általában addig van vízben, míg nyúlni kezd, vagyis kb. olyan nem lesz, mint lenyúzás után volt. Aztán kiterítik a bőrt, és egy jó félmarék sót beledörzsölnek, majd egy nagyobb edénybe, meszes fazékba, amelyben tejfel sűrűségű oltott mész van, belenyomkodják, úgyhogy minden részét érje a mész. Legfeljebb 5—6 napig van benne a bőr erősségétől, vastagságától függően. Közbe-közbe megforgatják és meg-nézik, hogy nem adja-e már lefelé a szőrét. Ha könnyen lehet tépni, ki kell venni azonnal, mert elési a mész. A mészből kikerült bőrt kimossák, s közben a szőrét is letakarítják; ha marad rajta, kiterítve tisztára tépik. A kimosott bőr kikészítése azonnald vízesen, szőrtelenítés után történik. Egy bőrnek a kikészítéséhez 2 kg timsó és ¼ kg szelidsó kell. Ezt annyi vízben oldják fel, hogy a bőrt ellepje. Ebben a vízben 4—5 napig áll a bőr, de közben forgatni kell, hogy mindennütt átjárja. Aztán árnyékos helyre kiterítik száradni, s amikor felszáradásban van, tiszta vízben áztatják félnapig. Áztatás után kicsurgatják, és így nedvesen török, puhítják. Leg-egyszerűbb bőrtörő eszköz az *ekevas*, amelyet felerősítenek valami ágásra úgy, hogy az éle kiálljon, és a bőr húzogatható legyen rajta. (1. ábra) Kisebb, fiatalabb malac bőrért szokták késsel is törni, vagy kiélesített fán, négyszegletes oszlopon, amelynek

1. Bőrtörő vas

2. Szironyhasogató

élei még nem tompultak le, addig törik, míg az *árvahús*, a bőrön maradt hártvány, húsos rész le nem jön. Törés után tiszta vízben kimossák, és félszáradásban lehet belőle dolgozni.

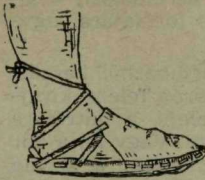
A disznóbőrből *bocskort* és *varrószíjat* készítenek leginkább, de szoktak belőle karikást is fenni. A karikásnak való szíjat fonás előtt emberi vizeletben előbb megpuhítják, és így puhán fonják meg. A kötő- és varrószíjakat használat előtt a kilincs ütőközjén húzgálják, megpuhítják. A szíjak, szironyok¹⁾, hasik hasítása leginkább jó éles bicskával történik szabadszemre. De használnak szironyhasogatót is. A szironyhasogató egy, a végén befűrészelt fa, a fűrészelés résein húzzák felfelé a már hosszú szeletekre vagdalt bőrt. Elébe éles kést vetnek olyan távolságra a befűrészelés végétől, amilyen széles szíjat akarnak hasítani. (2. ábra)

A *borjúbőr kikészítése*. A borjúbőr igen kapós. A parasztember oldaláról elmaradhatatlan a *bakó* (nyakba ákasztható tarisznya, szeredás), ebben hordja a mezőre az élelmet. A borjúbőr nem kerül mészbe, mivel a bakónak való bőrön rajta marad a szőr. De ha másra használják, pl. bocskornak, szironynak, akkor ennek is ugyanúgy veszik a szőrét mészben, mint a disznóbőrnek.

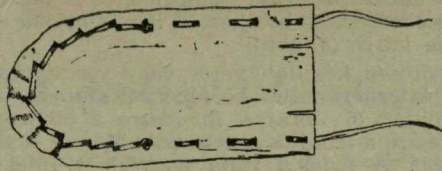
A *csikóbőr kikészítése*. Az egy éves csikónak a bőrét bakónak, szironynak használták. A két éves csikóbőrből mésszel leégették a szőrt és kimosták. Aztán 24 óráig emberi vizeletben állt. Ebből kikerülve kiterítették az olajtóra. Porrátört timsót búzakorpával összekeverték, a bőrre szórták és beledörzsölték. Összehajtogatták, és hűvös helyen 48 óráig állt. Ekkorára már jól átjárta a timsó. Elővették, lerázták róla a korpát, és langyos vízben kimosták, kiterítették, 3–4 óráig fújta a szél, aztán ekevason törték ki úgy, mint a disznóbőrt. Újra kiterítették, majd megnedvesítették, és ismét beszórták timsóval 24 órára. Kimosták, szikkasztották, és meghúzógták a vason, vagyis újra törték, puhították. Ilyen készítés után a bőr jól megpuhult. Szabtak belőle bakót (szőrnélkülit), vagy a suszterhoz vitték, az készített belőle csizmát. Ebből látszik, hogy az így, vizelettel és timsóval kétszeresen kezelt és tört bőr egészen jól kikészült, megpuhult. A vizelettel való kezelést ősi módszernek kell tartanunk. Több adatközlőtől hallottam már a hidlásban vagy a trágyadombban való bőrkezelést, szőrvételt, mint nagyon régi, ma már nem használatos, csak a régiektől hallott készítési, illetve szőrvételi módot.

A *kutya- és macskabőr kikészítése*. A kutya és macska bőre igen finom és erős, tapintása puha, gyorsan munkálható. Szironyozni és kötéshez használják de készítenek belőle dohányzacskót is macskabőrből. A régiektől úgy hallotta Kiss Mihály, hogy a kutya- vagy macskabőrt hidlásba vagy trágyadombba tették, ott

1) Szirony: diszítésre használatos vékony bőr.

3. Disznóbőr-bocskor

4. A kerekorrú bocskor szabása

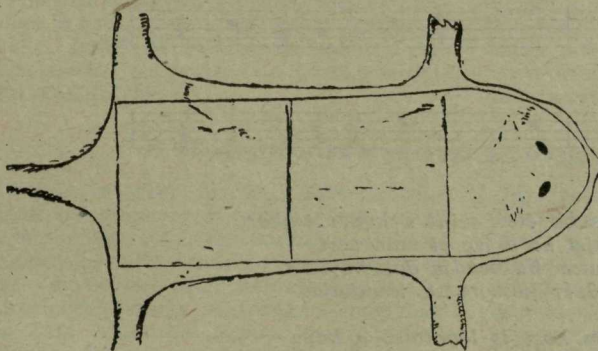

5. Kerekorrú bocskor

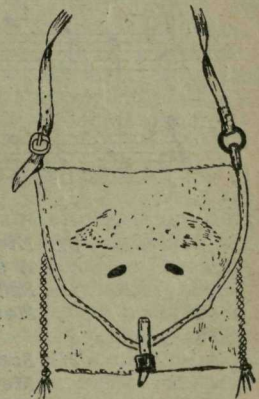
pállasztották le róla a szórt. Nagyon vigyáztak azonban, hogy a kelleténél ne legyen tovább benne, mert hamar elrothad. Ma már mézslébe teszik, és 24 óra alatt lejön a szőre. A szórvételnek van még más módja is. Láttá, hogy az urasági béresgyerek kitömte a kutyabórt szalmával meg földdel vegyesen, az eke után kötötte, és úgy húzogatta egész nap, így aztán lekopott róla a szőr; ahol nem jött le, ott meg a bicskájával lecsipkedte. A szórtelenített kutyabórt aztán törik, puhítják. A pásztor vagy ráérő ember kéz közt is kitorheti: addig dörzsöli, míg puha nem lesz. Ha finomabbra akarják, akkor törés előtt timsózzák, így állni hagyják egy nap, egy éjjel. Törése éles fán történhetik húzgálással, de nagyon jó a beton villanyoszlopon is húzgálni. Ez leszedi róla a vadhúst.

Bocskor-készítés. A disznóbőr igen erős és kemény. Kiss Mihály éppen ezért nem ráncos bocskort készített belőle, hanem csak a talpat csinálta, kissé felhajló széllel, disznóbőrből. Ehhez egy fejrészt fűzött, mely felért a lábfejen a bokáig. A bocskorszíjat hátul befűzte és fűzés nélkül előrehozta, egyik ágát kívül, a másik ágát belül, a fejrészen vágott két lyukon átfűzte, és oldalt a talp felhajló szélében hasított lyukakon vezette hátra. A hátravezetett szíjakat azután lábszáron kétszer-háromszor körülcsavarva megkötötte. (3. ábra) Az így készült bocskorhoz ócska csizmaszárból lábszárvédőt is csinált: a csizmaszárat a varrás mentén kibontotta és szíjjal összefűzte. Az így készült bocskor vetekedett a csizmával.

Borjúbőrből, majd pedig csizmaszárból készítettek *kerekorrú bocskort*. Ezt lábra szabták. Rátették a talpat a bőrre, aztán ráhagyva az oldalra, körülkanyarították. Az oldalát és az orrát kilyuggatták. (4. ábra). Az orr-részt úgy kerekítették, hogy a lyukakba két szíjat vezettek ellentétes irányban. Oldalt a kiindulásnál görcsöt kötöttek rá, így ha meghúzták azokat, a bocskor orra kerekre húzódott. Aztán oldalt is befűzték, és hátul megkötötték a szíjak végét. A hátulja szabása egyenes volt. Ezt az egyenes részt két vágással három részre hasították. A középsőt felhajtották, a két oldalsót pedig ráhajtották. Az ilyen hátul is zárt bocskort *sarkos bocskornak*

6. A bakó szabása

7. Bakó

2) Pócok vagy pöcök: a bocskort a lábra felerősítő bőrpánt.

mondták. Az orrára és a lábfejre egy-egy pócot²⁾ vetettek, amely fenntartotta a bocskort. A lábfeji pócot csatra járt vagy gombolódott. A másikat az oldalszíz vagy a fűzőszíz erősítette a bocskorhoz. A bocskort a láb kitaposta saját formájára, úgy-hogy nem törte a viselője lábát. (5. ábra)

Bakó-készítés. A szőrösen készített veres vagy verestarka borjúbórból készülnek a takaros bakók. A kiterített teljes borjúbórból szabják. A bőrös felére kirajzolják a bakó szabásmintáját. (6. ábra) A far-részre a tarisznya eleje, a hátrészre a hátulja, a nyak- és fejrészre a lehajtós fedele esik. Mérete 40x50 cm. Vagy ha a bőr kiadja, valamivel nagyobb. A fedelén rajta hagyják a füleket dísznek, a szeme helyét piros vagy kék posztóval foltózzák be. Oldalt három ágra hasított *hasi*-val kötik. A kötés nem három ágban történik, hanem két ággal fonásszerűen; egy szálát a kötés alatt vezetnek, ezáltal a kötés hengeres lesz. A kötőszíjak végét behasgatják, és bojtnak hagyják meg. (7. ábra)

Kiss Mihály adatai csak egyes kérdésekre, főleg az újabb keletű kikészítési módra adnak felvilágosítást, de olyan fontos eljárásokra, mint a bőrnek árvagané hamujával, trágyával vagy egyéb állati vagy növényi eredetű cserző anyagokkal való kezelésére nem. Érzésem szerint a halvány nyomok arra utalnak, hogy a Kunság területén még sok fontos adat fellelhető.*)

Dorogi Márton

*) Kérjük olvasóinkat, ha netalán volna olyan ismerősük — akár pásztor, akár falusi parasztember —, aki a népi bőrkikészítésről tud valamit, annak nevét és címét közölnék a cikkíróval vagy a szerkesztőséggel.

A Damjanich Múzeum adattárából

Szo. Muz. 40/b Óballa (Szolnok m)
1954. Halkovics János

Tempo giusto

Ka-pás va-gyok, az is le-szek ha-lá-lig.
Hol-tom u-tán, hogy mi le-szek, meg-vá-lik.

2. Nincs szebb élet, mint a kapás emberé
A szőlőjét ha a jég el nem veri
Szüret után ha beadja dézsmáját
Hordó-fűzér koszorúzza munkáját.
3. Szerszám közt is legutolsó a kapa
Mert az még az embert is eltakarja
Sírját ugyan a sírásó ássa meg
De a tempót csak a kapa adja meg.

A dalt Barát Györgyné Szabó Anna (83 éves) énekelte. Az első versszak 3. és 4. sorát nem tudta; már elfelejtette.